

20.10.2006 р. (VI –VIII), *Salvia splendens* Ker–Gawl. – 14.11.2000 р. (VII – IX), *Saponaria officinalis* L. – 9.11.2001 р. (VI – IX), *Solanum nigrum* L. – 14.11.2000 р. (VI – IX), *Stenactis annua* Nees – 14.11.2000 р. (VIII – IX), *Tagetes patula* L. – 15.11.2008 р. (VII–IX), *Taraxacum officinale* Webb. ex Wigg. – 14.11.2008 р. (IV –VII), *Trifolium pratense* L. – 6.10.2006 р. (V – VII) та *T. repens* L. – 6.10.2006 р. (V – IX).

Ці відомості є об'єктивною підставою для нових поглядів на ритміку розвитку принаймні зазначених вище рослин та після додаткових досліджень – для внесення відповідних корективів у довідникові видання.

Література

1. Бейдеман И. Н. Методика изучения фенологии растений и растительных сообществ. – Новосибирск: Наука, 1974. – 155 с.
2. Зайцев Г. Н. Фенология травянистых многолетников. – М.: Наука, 1978. – 150 с.
3. Определитель высших растений Украины / Отв. ред. Ю. Н. Прокудин. – К.: Наук. думка, 1987. – 546 с.
4. Рубцова О. Л. Рід *Rosa* в Україні: Історія, напрями досліджень, досягнення та перспективи. Автореф. дис. ... докт. біол. наук – К.: Нац. ботан. сад ім. М. М. Гришка, 2011. – 39 с.

РЕГІОНАЛЬНИЙ ФІТОМОНІТОРИНГ ЯК ПЕРЕДУМОВА ЗБЕРЕЖЕННЯ ФІТОРІЗНОМАНІТТЯ

*Горшкова Л.М., Коваль Л.В.
Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра
Довженка*

Вплив антропопресії веде до стрімких лавиноподібних змін навколишнього природного середовища, що особливо видно на прикладі деградації рослинного покриву, який, як відомо, є одним із головних передумов стабільності екосистем. Тому оптимізація збереження природного рослинного покриву потребує додаткових заходів, зокрема, нововведень до існуючої правової бази у галузі охорони природи як у цілому по Україні, так і на місцевому рівні. Зокрема, на нашу думку, слід запровадити додатковий рівень територіальної охорони видів рослин, який би відповідав території адміністративного району. Як відомо, на сьогодні для надання статусу регіональної охорони найменшою адміністративною одиницею є адміністративна область. Однак, досить часто природні умови, економічне навантаження, стан природно-заповідного фонду у межах області не є однорідними, а видовий склад раритетів потребує уточнення у конкретних окремих адміністративних районах згідно їх специфічних фізико-географічних умов, рівня господарського освоєння території, експлуатації природних екосистем тощо. Крім того, як відомо, одним із головних критеріїв виявлення рідкісних видів рослин разом з ботаніко-географічним, історичним, філогенетичним, екологічним критеріями є популяційно-динамічний критерій [7]. Визначено, що для багатьох видів судинних рослин критична кількість особин у ценопопуляції дорівнює 500. Зменшення її веде до зниження генетичного різноманіття виду, збіднення його генофонду і, як наслідок, до миттєвого зникнення виду. Підраховано, що відстань між популяційними одиницями, пов'язаними обміном генетичної інформації, вимірюється усього декількома десятками метрів [7]. Тому, на наш

погляд, враховуючи, що чисельність популяцій видів змінюється у межах окремих районів нерівнозначно, для багатьох видів судинних рослин рівень обласної охорони є недостатнім. Крім того, запровадження районного рівня охорони має бути одним із перших кроків на шляху до західноєвропейської практики проведення флористичних досліджень шляхом сіткового картування флори, що в цілому сприятиме вивченню складу локальних флор. На захист такого підходу можна додати і аргументи соціально-психологічного плану, оскільки принцип районної охорони дасть можливість ціленаправленого вивчення флори, її раритетної компоненти, шляхом залучення шкільних, студентських, аматорських кіл. При цьому на конкретних прикладах місцевої (а не абстрактної) охорони засобами когнітивної компоненти має вирішуватись важливе завдання формування екологічного світогляду, підвищення рівня екологічної свідомості населення.

В рамках районного фітомоніторингу і охорони важливим і актуальним є впровадження тактики „швидкого реагування” і „попереджувачої охорони”. Сутність вказаної тактики полягає у виявленні локальних негативних змін у складі рослинного покриву району і діяльності, направленої на швидке відновлення втрачених місцезростань видів та ценопопуляцій шляхом заборони відповідних негативних дій (сінокосіння, випасання, ліквідації сміттєзвалищ, відвалів, промислових викидів тощо) та запровадження невеликих за площами природоохоронних територій. Відомо, що при відновленні видів на ділянках площею 3 – 5 га вже через 4 – 5 років 55–80 % популяцій набувають толерантного характеру, і чисельність виду може бути відновлена [5]. Впровадження вказаної тактики на території України є актуальним завданням у наш час, оскільки принцип „Думай глобально, дій – локально” доказав свою дієвість діяльністю світових західних природоохоронних організацій.

Територія нашого дослідження розташована у межах межиріччя Десна-Сейм, де західні відроги Середньоруської височини утворюють хвилясту, подекуди розчленовану рівнину – Придеснянське плато (далі ПП). Адміністративно територія включає три райони Сумської області – Кролевецький, Глухівський, Путивльський.

В результаті проведених моніторингових флористичних досліджень протягом 2001-2010 рр. здійснено аналіз існуючої природно-заповідної мережі території ПП за пріоритетними критеріями ботанічної цінності відповідно до методики оцінки мереж ПЗТ [1]. Оцінку проводили в умовній 5-бальній шкалі (недостатня, задовільна, достатня, висока, дуже висока). Інтерес представляють виявлені особливості таких показників як флористична рідкісність і унікальність, рівень яких в регіоні є недостатнім.

Так, загальна кількість рідкісних видів судинних рослин регіону, які знаходяться під загрозою знищення внаслідок різних форм антропопресії, складає 85 видів із 32 родин, 54 родів. Отже, коефіцієнт рідкісності флори ПП – 9,23 % [4]. Сизологічна структура флори регіону складає: 4 види із переліку таксонів Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (1975) (*Dracocephalum ruyschiana*, *Pulsatilla patens*, *Salvinia natans*, *Ostericum palustre*) [3]; 3 види Додатку Конвенції CITES (*Adonis vernalis*, *Cypripedium calceolus*, *Orchis militaris*), 27 видів Червоної книги України (в тому числі вищевказані) [8], 49 видів із списку охорони рослин Сумської області [2].

Крім того, 6 видів пропонується для включення до обласного списку регіональної охорони: *Actaea spicata*, *Cystopteris fragilis*, *Dianthus ardrzejowskianus*, *Campanula percsicifolia*, *Veratrum lobelianum*, *Polygala cre-*

tacea; 17 видів – до додаткового регіонального районного списку охорони на території Глухівського району, де мають місце найнижчі показники заповідності території: *Sanquisorba officinalis*, *Briza media*, *Beckmania eruciformis*, *Melica nutans*, *Coronilla varia*, *Salvia nutans*, *Scilla siberica*, *Corydalis solida*, *Valeriana officinalis*, *Vincetoxicum hirundinaria*, *Menyanthes trifoliata*, *Hesperis matronalis*, *Naumburgia thyrsoiflora*, *Thalictrum aquilegifolium*, *T. minus*, *Verbascum nigrum*, *Polygonatum multiflorum*.

Відмічено як зникнення окремих місцезростань, так і зменшення чисельності особин в популяціях вказаних видів.

Література

1. Андрієнко Т.Л. Охорона фіторізноманіття на природно-заповідних територіях України / Т.Л.Андрієнко, В.А.Онищенко // Вісн. Запорізь. держ. ун-ту. – 2004. – №1. – С.19-24.
2. Заповідні скарби Сумщини / [під заг. ред. Т.Л. Андрієнко]. – Суми: Джерело, 2001. – 207 с.
3. Каталог видів флори і фауни України, занесених до Бернської конвенції про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі. Вип. I. Флора / [під ред. В.І.Чопика]. – К., 1999. – 20 с.
4. Коваль Л.В. Рідкісні види судинних рослин Кролевецько-Глухівського геоботанічного району / Коваль Л.В. // Вісник Луганського нац. пед. ун-ту ім. Т.Г. Шевченка. – 2005. – №3 (83). – С.36 – 44.
5. Конопля О.М. Рідкісні й корисні рослини сходу України та шляхи їх раціонального використання і збереження / Конопля О.М.: матеріали наукової конференції [“Еколого-біологічні дослідження на природних і антропогенно-змінених територіях”] – Кривий Ріг: 2002. – С. 168 – 169.
6. Конвенція про охорону дикої флори і фауни та природних середовищ існування в Європі (м. Берн. 1979 р.). – К., 1988. – С. 1 – 86.
7. Кричфалуший В.В. Біогеоecологія рідких видів рослин / В.В.Кричфалуший, В.И. Комендар– Львов: Світ., 1990. – С.5 – 10.
8. Червона книга України. Рослинний світ / [відп. ред. Ю.Р. Шеляг-Сосонко]. – Київ: УЕ, 1996. – 608 с.

НАПРЯМКИ АНТРОПОГЕННІЙ ТРАНСФОРМАЦІЇ БРЮФЛОРИ ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

Гапон С.В.

Полтавський національний педагогічний університет імені В.Г. Короленка

Флора і рослинність України в останні десятиріччя зазнають значного антропопресингу. Зміни фіторізноманіття в цілому сприяють і появі змін в конкретних групах рослинного світу. Це стосується і мохоподібних [5]. Хоча останні безпосередньо не знищуються людиною, але загальні зміни флори і рослинності ведуть і до змін у бріюфлорі і покриві мохоподібних. Тому метою нашої роботи і було виявлення напрямків змін бріюфлори Лісостепу України.

Аналізуючи сучасний стан бріюфлори регіону та порівнюючи її склад за літературними даними (кінець ХІХ та початку ХХ століття) відмічаємо основні напрямки змін. Вони, насамперед, проявляються в збідненні видового складу мохів, звуженні ареалу окремих видів або їх повного зникнення в межах досліджуваного регіону, зниженням їх проективного покриття, частоти трапляння, скороченням життєвого циклу окремих бріюфітів.

У результаті проведених досліджень було встановлено, що процес